

ברית זהות

ישי ספרים

מהי זהות?

ישנן דרכים שונות להגדרה או לאפיון הזהות. לפי ליבוביץ הזהות היא "מה שנשאר קבוע בתוך השינוי". יש החושבים שזהות של דבר נקבעת באמצעות היחסים שבינו לכל השאר, לפי אחרים הזהות היא הנבדלות. ויש אומרים שאת הנבדלות על האדם לחפש עמוק בתוך עצמו. לפי הפסיכולוג "זהותו של אדם היא הסיפור שלו", סרטור טוען שהאדם ממציא את זהותו. לפי דעה אחרת: "הזהות מקורה במשמעות והמשמעות בדת" ולפי דעה אחרת האדם מושך את זהותו מן השייכות לקהילתו ומצאתי בגמרא, חכמים נתנו בה שלושה סימנים: שם, מקום ומעשים.

במה הדברים אלה נוגעים לטקסטים שלפנינו?

שתי הבריתות ברית הקשת בענן וברית בין הבתרים, מעלות שאלות לגבי מהות הזהות.

העיסוק בברית הקשת בענן מעלה שאלות לגבי מערכת היחסים אל- אדם- עולם (היום אומרים

סביבה) בין השאר עולות ממנו השאלות:

מה מבטיח את עצם הקיום?

מי בעל הבית?

מה היחס של האדם לעולם?

ואולי גם מה היחס של העולם לאדם?

העיון בברית בין הבתרים מעלה שאלות כגון:

האם אפשר להחליף או לשנות זהות?

מה הם המרכיבים של הזהות?

מה בין קיום, ריבוי ורציפות הדורות לבין הזהות?

האם הגנום קובע את הזהות?

האם התרבות קובעת את הזהות?

האם אות הברית בבשר עושה את הנבדלות הנחוצה בכדי לקיים זהות?

האם אפשר לקיים זהות בגלות?

השאלות האלה ודומות להן עולות מתוך הקריאה הפשוטה בטקסט ואינן נותנות לקורא "ידיים לנוס" כפי שאראה להלן:

ברית הקשת בענן

למה ברית?

אם אני קורא את סיפור המבול והברית בצורה תמימה, כמו שקראנו אותו בפעם הראשונה בכיתה ב', מתקבל אצלי הרושם הבא: בני האדם חטאו, החטא לא היה משהו אבל אלוהים העניש אותם בחומרה והעונש הזה הפחיד אותם ומפחיד גם אותי.

אלוהים ראה שהגזים (בשפת הגדולים: אלוהים ראה שהעונש היה קיבוצי ולא מידתי), חשב על ההשפעות ארוכות הטווח שיש לפחד כזה על יצורים שבירים וחלשים כמו בני האדם ובא לתקן. הוא כרת להם ברית שמשמעותה "לא אעשה לכם את זה יותר, אני מבטיח!". הברית הזו אינה עונש, הברית היא צ'ופר, היא באה לרכך את הסינדרום הפוסט-טראומטי שעלול היה להיווצר בלעדיה.

האם ברית חד-צדדית זה רע?

נכון, הברית הזו אינה סימטרית. אלוהים נותן אותה לנו בלי לשאול, אבל האם כל ברית חד-צדדית רעה? אם ארה"ב תכרות איתנו מחר ברית הגנה, לא נקבל?

מי בעל הבית?

נאמר שם "פרו ורבו, ומלאו את-הארץ. ומוראכם וחתכם, יהיה, על כל..... בידכם נתנו...לכם יהיה לאֲכֹלָה... " (בראשית ט', א'-ג')

אכן, כן, זה מה שאנחנו עושים עד היום הזה ללא כל היסוס וחרטה, אבל לאחרונה קמה צעקה מצד הירוקים וזה דברם:

- לא טוב למלא את הארץ ולכן גבול לצמיחה.
- אנחנו לא בעל-הבית, אנחנו מרכיב בעולם שבו נוטלים חלק גם אחרים ודבר תלוי בדבר.
- איזו זכות יש לנו לאכול אותם?

ברית בין מי למי?

כנראה שגם אלוהים חשב על זה מפני שמיד אח"כ הוא מציע ברית שבה שני צדדים. בעצם לא שניים אלא שלושה שנאמר: "זאת אות-הברית אשר-אני נתן ביני וביניכם, ובין כל-נפש חיה, אשר אתכם--לדרת, עולם" (שם, פסוק יב). מהו הפרטנר השלישי? התשובה נמצאת בפסוק הקודם "ואת כל-נפש החיה אשר אתכם, בעוף בבהמה ובכל-חית הארץ" " (שם, פסוק יא).

מה התוכן של הברית?

מה הברית הזאת מחייבת את אלוהים? "ולא-יהיה עוד מבול, לשחת הארץ". ומה היא מחייבת את האדם? ומה היא מחייבת את נפש החיה ואת כל בשר? עניין זה לא מפורש כאן ולכן אני מציע "את

פתח לו" כלומר עלינו לשאול את עצמנו. שאלתי וזה מה שמצאתי. אלוהים נתן לנו את האחריות לנהל את סביבה וכת ברית בין שלושה: אלוהים, האדם והסביבה. ברית שהעונש על התנהגות לא טובה בנוי בתוכה. אם ננהל את הסביבה כראוי תהיה קשת בענן ואם לא – נחטוף. והמבול הבא אם יבוא, לא יהיה מעשי ידי אלוהים אלא מעשה ידי אדם.

ברית בין הבתרים (בראשית יב', ט"ו, י"ז, כ"ג)

ברית בין מי למי?
בין אלוהים ואברם.

מה התוכן של הברית?
החלפת הזהות והעברתה אל הדורות הבאים.

איך הגענו אליה?
במשא ומתן המתואר כמחזה בן 14 מערכות.
מערכה ראשונה:
בפרשת לך לך מצטווה אברהם להיפרד ממרכיבי הזהות החשובים ביותר. מקום, שייכות ואמונה. אלוהים לא משאיר את אברם נטול זהות. לכל מרכיב בזהות שאברהם עוזב הוא מבטיח מרכיב חלופי אשר יבוא במקומו.

שינוי הזהות

	עוזב	מקבל
מקום	ארצך	בארץ אשר אראך
שייכות	ממולדתך ומבית אביך	אעשך לגוי גדול
אמונה	לא מפורש בטקסט הזה	וילך אברהם כאשר דיבר אליו ה'

מערכה שניה:

" וילך אברם, כאשר דבר אליו יהוה ... ויבן שם מזבחת, ליהוה הנראה אליו "

מערכה שלישית:

כאן אברם עושה מאזן ושוקל מה נתן ומה קיבל תמורתו. מה נתן? הוא עזב מקום, קהילה ומשפחה. מה קיבל? במקום לגור בארצו ובמולדתו הוא נהיה "גר ותושב" ובמקום לגור בבית אביו הוא "עריירי".

מה זה אומר על הזהות היהודית? הרבה יותר מאלפיים שנה היינו (רובנו) בחזקת "גר ותושב".

מערכה רביעית:

"אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם. במחזה לאמור: אל תירא אברם, אנוכי מגן לך, שכרך הרבה מאוד".

מערכה חמישית:

אברהם מנהל משא ומתן כדי לשפר את מצבו. הוא טוען שלא קיבל את הסחורה. הובטח לו "אעשה אותך לגוי גדול" וקיבל "הן לו לא נתת זרע". הוא עומד של שלו ומבקש הבטחה מפורטת יותר: "מה תתן לי?"

מערכה שישית:

אלוהים מפרט מעט יותר: "אשר יצא ממעיך הוא ירשך", "ספור כוכבים"... "כה יהיה זרעך", "לתת לך את הארץ הזאת לרישתה".

מערכה שביעית:

לאברהם זה לא מספיק: מי יושב בה? מה גבולותיה? איך ירש אותה? ומתי. והוא שואל "במה אדע כי אירשנה?"

מערכה שמינית:

לאלוהים קצת נמאס מן הדקדקנות של אברם והוא מחליף גזר במקל ואומר: "ידוע תדע...כי גר יהיה זרעך....ארבע מאות שנה"... "כי לא שלם עוון האמורי עד הנה". כאן האלוהים מלמד את אברם שהוא לא רק אלוהי ישראל אלא גם אלוהי העולם כאומר: "אינך בן יחיד".

מערכה תשיעית:

לפי המתכונת המסתמנת במחזה, במערכה הזו היה אברם צריך לטעון טיעון או לעשות מעשה שישנה את דעת האל ויביא לתוצאה המקווה, אבל לא, הטקסט ממשיך ברצף אל המערכה העשירית.

מערכה עשירית:

"ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמור: לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים ועד הנהר הגדול, נהר פרת, את הקיני... ואת היבוסי", הבטחה ספציפית המפרטת למי, מקום וגבולות, אבל אלוהים כאן אינו קוצב את הזמן. מה חסר לנו במחזה עד כאן? מתוך המתכונת שהסתמנה עד כה מתברר שחסרה תשובה לשאלה "מה קרה במערכה התשיעית?" אני מציע את ההשערה שעל כך מדובר בקטע המסתורי והסתום. שם בין "הבתרים", "הציפור", "העיט" וה"חשכה" שם בהסתר טמון הסיפור החסר. ואולי הקטע, המגלה טפח ומכסה טפחיים, מספר על האבקות מיתולוגית כמו זו שהייתה בין יעקב לבין המלאך. האבקות אשר בסופה יוצא אברם עם הבטחה מפורטת כמו שרצה. אבל המחזה לא נגמר עדיין.

מערכה אחת-עשרה:

עבר זמן "ויהי אברהם בן תשעים שנה ותשע שנים". הצופה במחזה מקבל את הרושם שהסחורה המובטחת לפי האופיון המפורט בהבטחה "יצא ממעיך", "לזרעך", לא הגיעה. הצופה יודע שעל פי הביולוגיה מספיק שדור אחד בשרשרת הדורות יחסר, בכדי שכל הדורות שלאחריו יעלו בתוהו. הצופה מודאג, אבל האם אכן הדור חסר?

מערכה שתיים-עשרה:

אלוהים מחליף לאברם ולשרי את השם ונותן באברהם "אות ברית" ושני אלה משלימים את החלפת הזהות אשר הוחל בה בפרק ט"ו. אבל הזהות הזו שונה מן המקובל. במה היא שונה? בעמים רגילים הזהות קשורה בטרטוריה. כאן נדקק לאנלוגיה לעדר בקר לבשר. בעדר בקר לבשר קיים המושג Branding שהוא סימן הנצרב בגוף החיה באמצעות ברזל מלובן המעיד על השייכות של הבקר, גם אם אינו נמצא בחוות בעליו. בדומה לכך אות הברית, שאנו מצוים בו מאז, הוא סימן לזהות שאינה תלויה בטרטוריה ואפשר לשאת אותה גם בגולה. את הסימן הזה נצטרך כאשר נצא לגלות וכאן הרמז השני לגלות בטקסט הזה.

בהמשך אלוהים מברך את אברהם ברכה ארוכה שיעקר עניינה התרבות והפעם הוא מפרש במדויק. הוא אינו אומר "ממעיד יצא" שבא להדיר את בן המשק, כאן הוא ספציפי יותר ואומר "כי שרה... ונתתי ממנה לך בן", דבר שבא להדיר את ישמעאל. זה המקום לחזור למערכה אחת-עשרה. לפי האופיון (specification) המפורט בפרק ט"ו לא הייתה לאברהם בעיה בעניין הדורות הבאים כי הסחורה אכן הגיעה. היא הגיעה בצורת ישמעאל אשר ממעיו יצא. אבל לא. בקטע הזה אלוהים שינה את האופיון, הצאצא הנכון מבטנה של שרה צריך לצאת.

מערכה שלוש-עשרה:

זה כבר היה מאוחר, אברהם צחק ואת הצחוק הזה אני מפרש כ"התיאש". התייאש, ויתר והציע לאל "לו ישמעאל..."

מערכה ארבע-עשרה:

אלוהים מתעקש "אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת לו יצחק". סוף טוב הכל טוב? אבל אליה וקוץ בה כי הוא מוסיף "ולישמעאל שמעתיך ונתתיו לגוי גדול". מסתבר שברגע של חולשה אברהם ירה לעצמו ברגל. לו וגם לנו עד עצם היום הזה.

אז מה היה לנו?

מחזה בארבע-עשרה מערכות המתאר תהליך של החלפת זהות. שבעה זוגות של מערכות שבהן אברם והאל מנהלים משא ומתן. באחת המשא ובשניה המתן. בפרשת לך לך מצטווה אברם להיפרד ממרכיבי הזהות החשובים ביותר. מקום שייכות ואמונה.

החלפת הזהות:

אלוהים לא משאיר את אברם נטול זהות. לכל מרכיב בזהות שאברהם עוזב הוא מבטיח מרכיב חלופי אשר יבוא במקומו.

החלפת הזהות

	עוזב	מקבל
מקום	ארץ	בארץ אשר אראך
שייכות	ממולדתך ומבית אביך	אעשך לגוי גדול
אמונה	לא מפורש בטקסט הזה	וילך אברהם כאשר דיבר אליו ה'

ובנוסף בפרק י"ז אברם מצטווה על שינוי השם שלו ושל אשתו שרי, ועל הטלת סימן זיהוי בגופו "אות ברית".

משא ומתן:

מסתבר שאלוהים מקמץ מאוד במתן (הבטחת) החלופות ואברם מוצא אותן כלליות ובלתי מוגדרות ולכן הוא מתמקח. ככל שמתקדם המשא ומתן, החלופות הולכות ונעשות יותר ויותר ספציפיות, מפורטות ומוגדרות. אלא שהאלוהים אינו מתמסר בקלות ואברהם צריך לנהל משא ומתן עיקש בכדי לקבל חלופות ראויות.

הקיום הפיזי:

לכל אורך המחזה מושם דגש על הצדדים הפיזיים של הקיום האנושי. לא מדובר בתורה וברוח, אלא בקיום בהתרבות וברציפות הדורות. אפשר לומר שהמקרא כאן מתייחס לקיום, להתרבות ולמעבר מדור לדור בסגנון כמעט דרויניסטי. הדבר החשוב בחיים זה להעביר את הגנים לדור הבא. גנים ולא תורה, תרבות, מסורת וחינוך. להעביר את הגנים של אברהם ושרה לא את הגנים של שפחתה של שרה הגר. להעביר את הגנים האלה לא לבן המשק ולא לבן השפחה כי אם ליצחק הבן של אבא ואימא. ואולי הזהות טמונה בגנים. כהן זה בגנים נצר לבית דוד זה בגנים, יהודים לא כל-כך אוהבים להתחתן בגרים כי אין להם גנים נכונים. מה רע היה בבן המשק? הוא התחנך אצל אברהם ככתוב "וירק חניכיו" וניהל את ביתו בהצלחה. חסרו לו הגנים הנכונים.

המעשים:

ואלי הזהות טמונה במעשים בתחום העיסוק במשלח היד- כאשר שנים נפגשים במילואים הם שואלים מאיפה אתה?! במה אתה עוסק? זה לא יאה לאנשים רוחניים לנהל משא ומתן או להתמקח ובוודאי לא לסחור. זה פשוט לא מתאים לעם סגולה, אך מה לעשות ואלה, הם מרכיבים חשובים בזהות היהודית. הזהות כפי שהתקיימה בפועל יותר מאלף שנים ואפשר למצוא לכך סימוכין מיעקוב אבינו שקנה את הבכורה בנזיד עדשים ועד לזכרונותיה של גליקל מהמלין, אצלה "משא ומתן" משמש ביטוי נרדף למסחר. יצא ספר בהוצאת פרינסטון בשם "המאה היהודית" אשר מגדיר אותנו כעם של סוחרים, מראה שלא רק אנחנו היינו כאלה, היו גם עמים אחרים ובהם היוונים, הארמנים, והנוצרים באימפריה הביזנטית ותופעה דומה הייתה גם אצל ההודים. המחבר, כנראה לא יהודי, מבליט את התרומה האדירה שהביא העם היהודי, שהתמחה במרוצת הדורות במסחר ובמשא ומתן, למודרניזם. אז כמה שתרצו להתכחש, אנו בני עם של סוחרים, בנקאים, מתווכים ובעלי מקצועות חופשיים. לפחות נהנה מן הכבוד שזה מביא.

במקום:

יש אומרים "האדם הוא תבנית נוף מולדתו", כלומר שהזהות נובעת מן היחס לארץ ככתוב "הארץ הזאת", אז למה בברית בין הבתרים מספר האלה לאברהם על גלות "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך...". ולמה בחר האל להתקין בבשרנו סימן זהות אשר אינו תלוי במקום או בטריטוריה? למי שיושב בטריטוריה השייכת לעמו אין צורך בסימן כזה כי המקום קובע את זהותו.